

50 jaar kerk en vrede

Kerk en Vrede bestaat 50 jaar.

Er is geen reden om uitbundig te doen. Als men tien jaar geleden al sprak van "een trieste zaak", dan geldt dat nu nog sterker. Misschien kan men stellen dat de laatste tien jaar -met name in de kerken- de problematiek van oorlog en vrede wel serieuzer aan de orde is gesteld. Maar is er ook werkelijk iets veranderd? De oorlogstoerusting ging voort. De wapens, waarmee mensen elkaar bedreigen, zijn verder "geperfektioneerd". De kloof tussen arme en rijke landen is nog groter geworden. Ook kerken en christenen hebben daar het hunne aan bijgedragen. Het geluid van Kerk en Vrede is nog steeds nodig om aan te blijven dringen op het omzetten van mooie diskussies in konkrete daden.

In bijgaand studiemateriaal zijn twee overzichten opgenomen onder de titel "50 jaar Kerk en Vrede"; het eerste wil enig inzicht geven in ontstaan en groei van Kerk en Vrede vóór 1940, terwijl het tweede een paar aspecten aangeeft van de beweging na de oorlog.

Verder is opgenomen een nota van prof. de Graaf, in eerste instantie bedoeld als diskussiestuk voor het hoofdbestuur: "Een definitie van pacifisme", dat we op deze manier ook de leden willen aanbieden.

In "Het pacifisme ter diskussie" probeer ik tenslotte, uitgaande van enkele grondbegrippen, een paar handvaten te geven voor studiebijeenkomsten van Kerk en Vrede.

Van harte hoop ik dat dit materiaal in zoverre aan zijn doel beantwoordt, dat het de diskussie in Kerk en Vrede en over Kerk en Vrede op gang brengt.

H.J. Zeldenrust,
studiesekretaris Kerk en Vrede.

Op 8 oktober 1924 werd te Utrecht de vereniging Kerk en Vrede opgericht, oorspronkelijk als een groep voorgangers uit verschillende kerken en gemeenten, die zich wilden verzetten tegen oorlog en oorlogstoerusting. Vanuit de overtuiging dat christendom en militarisme onverenigbaar waren noemde men zich heel duidelijk "christen-antimilitaristen", waarmee men zich distancieerde van het nogal vage pacifisme, dat in de nederlandse afdeling van de "Wereldbond" naar voren kwam.

De beginselverklaring van de groep, die eenstemmig werd aangenomen op de oprichtingsvergadering, luidde:

De Groep, enz.,

"van oordeel, dat slechts van het doorwerken der Christelijke beginselen heil te wachten is voor mensen, volken en volkengemeenschap,

dat deze doorwerking niet alleen tegengehouden wordt door de invloed der zonde, maar ook door het instandhouden van zondige gebruiken, waarvan het verderfelijkste de oorlog is,

dat niet alleen de oorlog met alle recht spot, maar ook het karakter der moderne oorlogvoering het godsdienstig-zedelijk bewustzijn krenkt op een niet meer te verdragen wijze,

dat het elk offer waard is om tegenover deze misdaad ernst te maken met de zedelijke waarheid, dat het beter is onrecht te lijden dan onrecht te doen,

bindt de strijd aan tegen oorlog en oorlogstoerusting en roept alle christenen binnen en buiten de kerken op om in deze strijd mee te strijden, opdat de namen van Jezus Christus en zijn hemelse Vader niet meer op die gruwelijke wijze door de volken geschonden worden als in de jaren, die achter ons liggen, het geval is geweest".

Kerk en Vrede breidde zich in die eerste jaren snel uit, en bleef gelukkig niet beperkt tot voorgangers, maar werd versterkt door gemeenteleden. 't Is goed om een paar namen te noemen van hen, die vanaf het begin vorm gaven aan deze groep.

Ds. J.B.Th. Hugenholtz, hervormd predikant te Ammerstol, en daarvoor te Vledder en Purmerend, werd de sekretaris van de vereniging, en reeds toen beheerste hij de vredesproblematiek tot in zijn vingertoppen. Tijdens de eerste wereldoorlog, toen hij predikant in Vledder was, nam Hugenholtz zitting in "De Nederlandse Anti-Oorlog Raad", een beweging die een daadwerke-

lijke vredespolitiek eiste in plaats van een op eigen belang gerichte neutraliteit. Ook uit deze oorlogsjaren is een preek van Hugenholtz bewaard over het gebod "Gij zult niet doodslaan". In deze preek motiveert hij zijn keuze voor het antimilitairisme praktisch en principieel. Hij is onder de indruk van de "moderne" methoden, en vraagt zich af, wat de joodse wetgeving en Christus' toepassing daarvan in de Bergrede nu eigenlijk hebben uitgehaald. In de oude wet gaat het om de bescherming van het mensenleven, nu wordt met een beroep op goed en vaderland de massavernietiging goedgepraat. "En Mozes, die voor ruim 3000 jaren te keer ging tegen de doodslag, zal van ons Christenen moeten leren dat doodslag het toppunt van Christendom en beschaving is en dat wij er God niet genoeg om kunnen bidden ons daarbij behulpzaam te willen zijn." Wat Hugenholtz wil is het evangelie van Gods liefde verkondigen, om zo de mensen te bevrijden van de dienst "aan afgod Mammon, en diens handlanger, het militairisme".

Hilbrandt Boschma was evangelist in Ruurlo. Dezex-beroepsmilitair is, onder de indruk van het feit dat hij, in het systeem waarin hij diende, gedwongen zou kunnen worden anderen "met de bajonet de buik open te rijten", gekomen tot een volstrekte afwijzing van het oorlogsbedrijf. De steun die hij verwachtte van en zocht bij de socialistische partij en bij de kerk bleef uit. In zijn boek "Oorlog en Christendom" merkt Boschma op: "In het jaar 1905 waren de socialisten wel in staat geweest om het hele spoorwegverkeer stop te zetten ter wille van een dubbeltje loonsverhoging, maar van al de treinen die met trepen, kanonnen en munitie naar de grenzen gezonden werden, is er gedurende vier jaar geen enkele ook maar vijf minuten te laat aangekomen". Van de houding van de kerken wendde Boschma zich geschrokken af toen hij las: "Dat de christen de plicht heeft de wapens op te nemen, is reeds van overlang theoretisch en praktisch uitgemaakt." Tegen deze uitspraak trekt hij met alle felheid en speelsheid hem eigen ten strijde. Elk aanvaarden van oorlogsgeweld beschouwt hij als een demonische verzoeking. Voor de zaak van dienstweigering met name zet Hilbrandt Boschma zich in. Tegenover de plicht tegenover het vaderland stelt hij de stem van het geweten en de navolging van Christus. Ieder die een beslissing moet nemen over diest nemen of dienst weigeren staat voor de vraag: "wat zal ik dan doen met Jezus?" Christelijk dienstweigeren is volgens hem een daad van bereidheid

"liever dan anderen dood te slaan zelf doodgeslagen te worden." In een briefwisseling met een dienstweigeraar maakt hij duidelijk dat de weigering met de daarop volgende gevangenisstraf is een werken aan een beter koninkrijk en aan een nieuwe samenleving.

Prof.dr. G.J. Heering, remonstrants hoogleraar te Leiden, is wel degene die bij uitstek vorm heeft gegeven aan de ideeën van Kerk en Vrede. Zijn boek "De zondeval van het Christendom" laat hem zien als een exegeet en kerkhistoricus, die op even scherpzinnige als fundamentele wijze de bijbels-christelijke lijnen weet aan te wijzen, die wel moeten leiden tot een afwijzing van het hele oorlogsbedrijf. Zijn felle kritiek op de kerk is de keerzijde van zijn kennis van en liefde voor het evangelie en de getuigenissen van de jonge kerk. En reeds voor de oprichting van Kerk en Vrede spreekt hij voortdurend van de "zedelijke eis tot ontwapening". Want de oorlog betekent het einde van de beschaving en van alle waarden die het christendom verkondigt. En een christelijke kerk die niet met alle kracht optreedt tegen oorlog, oorlogsgeest en oorlogsoorzaken, verliest haar reden van bestaan. Kenmerkend is ook zijn uitspraak: "De onmacht van de kerk is de ontrouw van de kerk". Wat Heering wil is dat de kerk weer het geweten van de samenleving wordt. "Een geweten oordeelt, het toont fouten en wijst richting, het verbiedt en beveelt, het stuwt tenslotte met onweerstaanbare drang. En het laat nimmer los. Zo late ook de kerk de samenleving nimmer los Als een echt geweten moet de kerk het de wereld lastig maken, zo lastig dat de wereld tenslotte inziet, dat het haar niet geraden is, iets tegen het geweten te doen." Ook bij Heering komt naar voren een duidelijk inzicht in de politiek-sociale vragen. In een rede uit 1921 spreekt hij over persoonlijke én maatschappelijke oorzaken van de oorlog, en wijst voor de laatste bijv. ook op het concurrentiemechanisme, op de bestaande handelspraktijken en op de huisvestingsproblematiek. Juist de bewogenheid over al deze vragen doet hem later zeggen: "Wij zijn meer dan pacifisten". Dit meerdere is gelegen zowel in de diepte naar de evangelische inspiratie toe, als in de breedte van de betrokkenheid op de eigentijdse vragen..

Samen met de oud-katholieke hoogleraar dr. C.G. van Riel en de predikanten dr. A.K. Kuiper en ds. A.J. Wartena hebben de drie genoemde figuren elk vanuit een heel eigen en bijzondere begaafdheid vorm gegeven aan de beweging Kerk en Vrede in de

twintiger jaren. Ze hebben zich vooral gericht tot de kerken, in hun poging om "het evangelie los te slaan van de oorlogs-idee". De opvattingen van Kerk en Vrede werden verspreid door brochures, waarvan de zogenaamde vlugschriften wel de bekendste zijn, en door het in mei 1925 opgerichte maandblad "Kerk en Vrede". In dit blad wordt in meditatieën, in oproepen, en in uitvoerige uiteenzettingen gepleit voor een christelijk pacifisme. Als voorbeeld citeer ik enkele zinnen uit een pinksteroverdenking van ds. Wartena. "Als wij blijven zwijgen zijn wij medeverantwoordelijk voor de gruwelen, waarin bij de komende oorlog "christelijk" Europa zal ondergaan. Laat ons zeggen, dat christenen anderen niet mogen verdelgen, om welk aards gewin of bezit ook. Laat ons onze invloed gebruiken, wáár we maar kunnen, om te beletten, dat het in onze naam geschiedt.

Laat niemand in twijfel kunnen zijn omtrent onze gezindheid, eerder alles te lijden in gehoorzaamheid aan Christus, dan de naaste - zelfs als hij "de vijand" van ons volk is - kwaad te doen.

Laat ieder die de naam van Christus noemt afstaan óók van de ongerechtigheid die "oorlog" en "oorlogstoerusting" heet.

Christus belijders in Nederland, laat het openbaar worden, dat wij weten van welke Geest wij zijn."

Aan de kerken wordt de beginselverklaring voorgelegd als een uitdaging om zich over de oorlogsproblematiek uit te spreken. De tegenstand en de konflikten komen ook op. Zo wordt de heer C.J. Smith, hoofd van een christelijke school te Groot-Ammers ontslagen wegens zijn anti-militaristische activiteiten. Vrede en christelijkheid zijn blijkbaar voor velen tegenstellingen. Ook de sprekers van Kerk en Vrede uiten zich niet bepaald gematigd. Herhaaldelijk klinkt de beschuldiging van "dubbele moraal" tegen mensen die de mond vol hebben van de vrede van Christus, maar toch het hele militaire apparaat aanvaarden. De beweging Kerk en Vrede is meen ik te typeren als een getuigenisbeweging met een duidelijke politiek-maatschappelijk engagement. Men keert zich op praktische gronden tegen het hele oorlogsbedrijf, omdat men in elke vorm van oorlogsvoorbereiding een vergroting van de risico's ziet. Het militaire bedrijf als zodanig werkt escalerend in de richting van een catastrofe. Tegelijk zegt men: ook al zou het risico van ontwapening groter zijn dan dat van bewapening, dan nog moeten we die bewapening afwijzen, want het is ons verboden. Men acht het onmogelijk christen-zijn en meedoen aan geweld met elkaar te verbinden.

De dertiger jaren vormen over de hele linie een periode van crisis, en dat geldt ook voor Kerk en Vrede. Het ledental stijgt tot tegen de tienduizend, maar de tegenstand wordt ook scherper. Hoewel een groot aantal hervormde predikanten lid is van de vereniging, worden vaak kerkgebouwen geweigerd voor bijeenkomsten. Tegen Hugenholtz wordt een proces aangespannen, met als inzet de vraag of hij wel vaderlandslievend genoeg is om de kerk als predikant te kunnen dienen. De kleinere kerken gedragen zich veel soepeler, met name de Remonstrantse en de Doopsgezinde Broederschap, maar ook de "hersteld verbanders", de lutheranen en de oud-katholieken bieden meer steun dan de grote Hervormde kerk. Terwijl Kerk en Vrede duidelijk een oecumenische vereniging is, moet de officiële oecumene de echte vredesproblematiek nog ontdekken en is men afhankelijk van min of meer toevallige sympathie in de plaatselijke gemeenten.

De opkomst van het fascisme dwingt Kerk en Vrede tot een nadere plaatsbepaling. Vanaf het begin heeft de vereniging duidelijk het gevaar onderkend dat voor heel Europa gelegen was in deze nieuwe beweging. Ds. J.J. Buskes, die in deze jaren mede het gezicht van Kerk en Vrede bepaalt, en ds. Wartena wijzen reeds in een vroeg stadium op het ommenselijke van de jodenvervolgingen. Terwijl velen nog slechts spraken over het beruchte "kommunistische gevaar" en meenden dat in Duitsland alles wel meeviel, schreef Buskes: "Het staat wel vast, dat de werkelijkheid van wat in Duitsland gebeurt verschrikkelijker is, dan wij op grond van de ons ten dienste staande berichten kunnen vermoeden". Hij noemt Duitsland een land, dat "tot één grote gevangenis is geworden".

De problematiek voor Kerk en Vrede is gelegen in het bepalen van de eigen weg tussen gewelddadige weerbaarheid en weerloosheid. Er zijn mensen die de vereniging verlaten, omdat ze deze weg niet meer zien. Zo vertrekt bijvoorbeeld A.R. Rutgers, die iets van de Spaanse burgeroorlog had gezien. Is het niet noodzakelijk, zo vraagt hij zich af, om verweer te bieden wanneer een volk "door een betrekkelijk kleine minderheid van reactionairen wordt teruggevoerd naar de slavernij." Het gaat nu - en daarmee bedoelt hij, het overal, ook in Nederland opkomend fascisme - "om de strijd tegen demonische agressieve krachten, welke vierkant indruisen tegen de geest van ons volk, krachten welke de mensen naar ziel en lichaam maken tot slaven van een gruwelijk bedrijf van geweldpleging en moord". De konklusie van Rutgers en van vele anderen

is, dat weerloosheid zedelijk en christelijk onverantwoord is. Een bijzonder aktuele visie, die we in onze tijd zouden typeren als de eis tot bevrijdend geweld. 't Was ook een visie die in Kerk en Vrede aansprak juist omdat men zozeer het gevaar van het fascisme onderkende. Buskes schreef: "Ik onderschat het gevaar van het nationaal-socialisme niet, maar gij onderschat het gevaar van de oorlog." Kerk en Vrede houdt vast aan het standpunt dat een defensieve oorlog van de hele situatie een nog grotere "beestenboel" zal maken. Want de oorlog is geen middel tot handhaving van de internationale rechtsorde. Men wijst ook het verwijt van weerloosheid af, in de overtuiging dat er is een andere weg, die van de geestelijke weerbaarheid. Heering spreekt in deze tijd veel van de "militia Christi", de term die na de oorlog gekozen werd als naam voor het blad van Kerk en Vrede. Hiermee wil hij vooral uitdrukking geven aan de weg van geweldloosheid als een strijd aan de zijde van de armen en onderdrukten van de wereld. Hij trekt ook de bekende vergelijking met de slavernij. "Zoals in de eerste helft der negentiende eeuw, toen God daarvoor de ogen geopend had, de ware evangelieprediking niet meer bestond zonder de principiële veroordeling der slavernij, zo bestaat zij nu niet meer zonder eenzelfde veroordeling van de oorlog."

Twee voorbeelden uit 1939 maken het standpunt van Kerk en Vrede nog iets duidelijker. Hugenholtz schreef een brochure waarin hij fel het fascisme veroordeelde, maar tevens toont oog te hebben voor de ontzettende gruwelen die ook een defensieve oorlog met zich meebrengt. "Men kan de duivel niet uitwerpen door Beëlzebub", m.a.w. het middel van de oorlog wordt niet geheiligd door het doel. Hij wijst ook reeds op de mogelijkheden van geweldloos verzet bij een eventuele bezetting. In Duitsland vindt een "geestelijke mishandeling van de jeugd" plaats. Maar pleit dat ons vrij? Men vergeet "dat in ons eigen land jongens van 18 en 19 jaar stelselmatig in onze kazernes geestelijk worden afgericht tot de gemeenste moordmethoden. Aan dat alles is men zo gewend, dat men het niet meer ziet." Deze woorden komen Hugenholtz te staan op een gerechtelijk vonnis en inbeslagname van de oplage. De overtuiging dat oorlog en oorlogsvoorbereiding leidt tot "totale fascisering" is blijkbaar te erg. Ook in 1939 verschijnt een rapport van de Nederlandse afdeling van de Wereldbond over het vraagstuk van oorlog en vrede. In dit rapport wordt gesteld, "dat het inderdaad een

plicht kan zijn oorlog te voeren."

Veel goeds uit het rapport kan toch niet verhinderen, dat een dergelijke zin twee leden van de studiegroep, Heering en Buskes uit de boot doet vallen. In een minderheidsnota stellen zij: oorlog is geen rechtshandhaving. Zij wijzen erop dat geen doel een wederzijdse slachting van jonge mensen, een bombarderen van bevolkingscentra kan rechtvaardigen. En vooral wijzen zij er op dat het een geloofszaak is: oorlog is voor ons zonde.

Met deze stellingname gaat Kerk en Vrede de tweede wereldoorlog in. Fel anti-fascistisch, bereid tot deelname aan elk gewelddoos verzet. In maart 1941 wordt de vereniging ontbonden, en werkt men ondergronds verder.

=====

Vijftig jaar Kerk en Vrede II (1945-1974)

Kerk en Vrede heeft de tweede wereldoorlog overleefd, maar is er niet zonder kleerscheuren afgekomen. Voor de oorlog was er een hechte organisatie met vele plaatselijke afdelingen en een hoog ledental. Nòch de organisatiegraad nòch dat aantal leden werd na 1945 meer bereikt. Principieel echter is Kerk en Vrede onveranderd gebleven. Zij die in 1945 besloten tot heroprichting van de vereniging zagen juist in de verschrikkingen van de oorlog een reden om zich teweer te stellen tegen een herbewapening van de westerse wereld. Wel waren er een aantal nieuwe problemen.

In de eerste plaats was er de vraag van bevrijding door geweld. Kerk en Vrede koos opnieuw voor de weg van geweldloosheid, zonder echter ooit mensen of volken in andere delen van de wereld te veroordelen, die in uiterste nood naar de wapenen grepen. Dit bracht met zich mee dat in het vraagstuk van de dekolonisatie werd gewezen op ónze onrechtvaardige en geweldadige aamenleving. Eén van de eerste protesten die uitgingen was gericht tegen de nederlandse aktie tegen Indonesië. Men schreef: "Het moet uit zijn met alles wat naar koloniale verhoudingen ook maar ruikt." Onze drijfveren, namelijk ons nationalisme en onze hebzucht zijn de werkelijke oorzaken van het geweld. Zo heeft Kerk en Vrede er later nooit twijfel over laten bestaan aan welke kant de vereniging stond in de konflikten in Zuid Oost-Azië, in Zuidelijk Afrika of in Latijns Amerika. Maar tevens is steeds weer gepoogd om in kontakt te komen met die groepen die in een moeilijke situatie probeerden toch nog de weg van geweldloosheid te gaan. Geweldloosheid en structurele veranderingen behoeven geen blijvende tegenstellingen te zijn.

Een protest met verstrekkende gevolgen is ook geweest de houding van Kerk en Vrede tegenover de atoombommen gebruikt tegen Hiroshima en Nagasaki. Voor velen was deze daad het bewijs van de stelling die Kerk en Vrede voor de oorlog zo vaak geponeerd had, dat ook de verdelingsoorlog leidt tot onmenselijke gruweldaden. Heering noemt de atoombom een waarschuwing: dit middel zal niets verhinderen, maar alles verergeren. "De mens is dicht bij de kern van de schepping, bij de sluimerende krachten van het heelal.

Zal de mens eerbiedig blijven staan? Neen, zijn zedeloos verstand ziet een mogelijkheid die krachten aan te wenden tot moord en verwoesting op ongekende schaal. En zonder aarzeling neemt hij de proef, die slaagt."

In 1962 verschijnt het rapport van de hervormde synode over "Het vraagstuk van de kernwapenen". Voor het eerst spreekt een synode zich officieel ondubbelzinnig uit tegen het gebruik maken van en dreigen met dit moderne wapentuig. Helaas worden in een nadere verantwoording enkele scherpe puntjes wat afgeslepen. Kr. Strijd en J. de Graaf reageren namens Kerk en Vrede in de brochure "Wederwoord op wederwoord", waarin zij vragen om een "radikaal neen" ook "tegen het hebben, het bezitten, de aanwezigheid van kernwapenen." Want het bezit op zich is de bereidheid tot gebruik. Ze stellen ook de indringende vraag, waarom de synode wel spreekt van eenzijdige stappen in de richting van ontspanning, en toch de gedachte van eenzijdige ontwapening afwijst. Laat men dan toch niet weer het machts-evenwicht - die balans van de verschrikking - onaangetast? Ondanks hun radikale stellingname voor ontwapening wijzen Strijd en de Graaf het verwijt van simplificatie af. Zij willen ook meedenken over de politieke mogelijkheden, maar dan met als uitgangspunt "een 'ja' tot een risico-nemend begin van drastische vermindering van bewapening - dus zonder het wachten op 'de ander'."

In dit verband moet ook de houding tegenover de Nato genoemd worden. Ter gelegenheid van het 15-jarig bestaan van onze westerse verdedigingsorganisatie in 1964 schreef Kr. Strijd: "De Nato - een rietstaf". Hij wijst erop dat de Nato nergens de bevrijding van de onderdrukten dient, maar wel meehelpt om terreur te vestigen of in stand te houden. De Nato is geboren uit de bereidheid tot vergelding en massavernietiging, en de Nato-politiek is onvruchtbaar als het gaat "om een wereldrechtsorde en een wereldorganisatie, die de jonge staten tot hun recht doet komen en die een gewapend konflikt met konventionele en atoomwapens onmogelijk maakt". "De Nato is een rietstaf die breekt als we erop leunen." De laatste tien jaren hebben alleen maar onderstreept en bewezen wat Strijd toen schreef. We zijn door de "Nato-verplichtingen" mede schuldig aan onderdrukkend geweld en oorlogsleed. Het is daarom dat Kerk en Vrede

de laatste jaren steeds gepoogd heeft om konkreet aan te wijzen waar onze schuld en onze medeverantwoordelijkheid liggen. Ons pacifisme betekent nooit in de eerste plaats schuldigen elders aan te wijzen, maar wel om een andere weg te wijzen dan die van geweld en tegengeweld. En die andere weg is onver-enigbaar met atoombewapening en Nato-bondgenootschap.

De bovenstaande voorbeelden heb ik gekozen omdat ze naar mijn mening typerend zijn voor de nieuwe inzet van het na-oorlogse Kerk en Vrede. De dagelijkse activiteiten van Kerk en Vrede bestrijken een breed terrein, dat onder meer de hulp aan dienstweigeraars, het fonds Latijns-Amerika, de adoptie van Vietnamese weeskinderen omvat. In alle activiteiten is het voornaamste doel de doorwerking van het beginsel van geweld-loze weerbaarheid in de kerken en onder de mensen. In de eerste naoorlogse beginselverklaring wordt het uitgangspunt genomen in "de ontfermende en verzoenende liefde van God". Deze liefde "dringt ons tot liefde en verantwoordelijkheid jegens de naaste, en eerbied voor diens leven, dat onaantastbaar moet zijn." Deze principiële stellingname betekent voor Kerk en Vrede, dat nooit gekozen wordt voor een systeem, van welke kant ook, omdat de mens meer is dan de systemen. Gerechtigheid in de samenleving gaat niet buiten de mens om. Dat men oog heeft voor daadwerkelijke veranderingen van het maatschappelijke systeem toont de zinsnede: "dat een op deze beginselen steunende gemeenschapspolitiek in haar anti-kapitalistische, anti-imperialistische en anti-militaristische strekkingen een onmisbare voorwaarde is voor een duurzame vrede". De voornaamste geadresseerden van Kerk en Vrede zijn de kerken en de christenen, vanuit de overtuiging "dat geen enkele rechtvaardiging van oorlog en bewapening steun vindt in het evangelie,"

Wat Kerk en Vrede bedoelt kan niet beter geïllustreerd worden dan met het volgende verhaaltje van J. de Graaf, die tot 1971 voorzitter van Kerk en Vrede was:

Het "lastige" evangelie.

Er was eens een Armeense boer, Joe, die een prachtig schaap had. Zijn burens wilden hem het schaap ontstelen.

Dan sluit hij zich op in zijn hut en beschiet, nu eens uit het Westelijk, dan weer uit het Oostelijk raam, zijn belagers. Maar bij het lopen van het ene raam naar het andere struikelt hij telkens over het schaap. In zijn angst en woede vergeet hij, dat het om dat schaap begonnen was, opent de deur en schopt het schaap de deur uit om zijn gevecht zonder struikelen voort te kunnen zetten.

Onze Westerse wereld verkeert in Joe's positie. Zij is bezorgd om haar aller-dierbaarst bezit, dat inderdaad van allerlei kanten bedreigd wordt, al is het dom en simpel om te denken, dat alleen Rusland de geestelijke waarden van de vrije wereld bedreigt. Bij de pogingen om zich de belagers van het lijf te houden, struikelt de Westerse wereld telkens over het Evangelie, dat de mens nu eenmaal moreel ongeschikt maakt voor de totalitaire oorlog. De pogingen om het schaap dan maar de deur uit te schoppen nemen de laatste eeuwen gevaarlijk toe. Kerk en Vrede roept allen, die niet bezorgd zijn om andere dingen, maar werkelijk alleen om de vrijheid en de gerechtigheid, die bij Christus behoren, op om dit schaap niet de deur uit te laten schoppen door de machten van het militairisme, die het een lastig dier vinden, waar je maar over struikelt, maar om ons door het Evangelie de weg te laten wijzen naar een betere weerbaarheid en een bewoonbare mensenwereld.

Een definitie van pacifisme.

Er bestaat verwarring over de definitie van pacifisme binnen het geheel van vredesbewegingen, die niet aan ons kan en mag voorbijgaan. Wat moet onze bijdrage zijn? Ik zou 7 punten willen noemen om de discussie op gang te brengen.

1. Pacifisme (van *pacem facere*; zalig zijn de vreedstichters) betekent vrede-maken. Het begrip vrede (*shalom*) is per definitie niet beperkt tot de afwezigheid van oorlog of de afwezigheid van het georganiseerd doden en verminken van menselijke wezens en de verhiëting van goederen.

Het begrip vrede houdt tenminste in:

- a. menselijk welzijn;
- b. overwinning van de vervreemding van de mens -- van God, van zijn medemens, en van natuur, kultuur en samenleving;
- c. structuren van gerechtigheid in de mondiale samenleving.

2. De traditionele uitingen en middelen van het pacifisme zijn:

- a. dienstweigering op grond van gewetensbezwaren;
 - b. verzoening;
 - c. niet-gewelddadige verandering van onrechtvaardige structuren.
- Alle drie worden ze aangevochten door oksterne krachten (zoals in alle tijden) maar ook door interne factoren in de hedendaagse vredesbewegingen in de ruimste zin van het woord (w.o. bijv. I.K.V., Sjaloem, Pax Christi, Vietnambewegingen, Praagse Vredeskonferentie, Angola Comité, Palestina Comité, War Resisters International).

We moeten ondubbelzinnig en realistisch antwoorden op de uitdagingen die op ons afkomen.

3. Wat het dienstweigeren betreft: het oude patroon is nog steeds bruikbaar, maar het pacifisme en het dienstweigeren op grond van gewetensbezwaren kunnen niet beperkt worden tot het individu en de dienst in het leger. Het begrip gewetensbezwaren moet opnieuw gedefinieerd worden, opdat:

- a. het subjeet van het gewetensbezwaar zowel een kollektief als een individu kan zijn, en
- b. het objekt van het gewetensbezwaar wetenschappelijk onderzoek, het industriële en ekonomiese establishment, nationale staten, nationale kerken, enz. even-goed als de specifieke militaire dienstplicht kan zijn.

Langs deze weg zouden pacifisten ook --in één moeite door-- het image van persoonlijk perfektionisme kunnen doorbreken, dat ze vaak in de ogen van (vooral revolutionaire) niet-pacifisten hebben ("schone handen willen hebben").

4. Verzoening is een adequaat begrip voor bezielende pogingen tot dialoog, vreedzame koëksistentie en het doorbreken van onjuiste stereotypen aan beide zijden, zolang het betrekking heeft op even machtige staten of blokken van staten ("macht" gezien in termen van militair, ekonomiese en politieke invloed op de gang van zaken).

Maar verzoening en daaruit voortkomend: dialoog, vreedzame koëksistentie, de belofte geen geweld te gebruiken, worden gemakkelijk tot een vrome dekmantel, als deze gepredikt en gehanteerd worden in konfliktsituaties tussen de machtigen (ekonomies, militair en politiek) en de machtelozen. Dit geldt bijna altijd voor klassenstrijd, rassonkonflikten en neokolonialistische uitbuiting. Op deze gebieden zouden pacifisten natuurlijk niet op onverzoonlijkheid moeten aandrängen, maar ze zouden met hun houding, woorden en daden moeten tonen dat verzoening noch gehoor kan vinden, noch te realiseren is, zolang de machtsverhoudingen onaangetaast blijven. Pacifisten kunnen niet anders dan partij kiezen voor de onderdrukten in deze situatie.

5. Het begrip niet-gewolddadig (non-violence) is afhankelijk van het begrip geweld. Geweld bestaat niet alleen daar waar mensen elkaar kweten of doden, maar het is overal aanwezig waar onrechtvaardige sociale structuren mensen veroordelen tot een leven van voortdurende honger, ziekte, tekort aan onderwijs, enz, overal waar onrechtvaardige structuren de massa's een menswaardig bestaan onthouden.

6. De ontdekking van het bestaand structureel geweld (Camara noemt het: Geweld Nr.1), solidariteit met de onderdrukten en de polarisatie (bijvoorbeeld rondom de Vietnamoorlog, waarin de eskalatie keer op keer kwam van USA-zijde) hebben voor vele pacifisten de verleiding meegebracht om -wat genoemd wordt- "tegengeweld" (counter-violence), "bevrijdend geweld" of "revolutionair geweld" te vergoelijken. Het antwoord dat te vaak woordelijk door pacifisten gegeven wordt: "We veroordelen het geweld aan beide zijden!" is veel te eenvoudig omdat het niet duidelijk maakt welke partij de rechten-van-de-mens verdedigt (misschien met middelen, die we niet goedkeuren) en welke de rechten-van-de-mens aantast. Dat we allemaal "zondaren" zijn, betekent nog niet dat we even schuldig zijn. De gewolddadige neger is geen beter mens dan de gewolddadige strijder voor "Wet en Orde", maar ze hebben niet evenveel schuld aan de gewolddadige situatie.

7. Ik denk niet dat het othies onlogies of absurd is, als een niet-gewolddaige beweging onderscheid zou maken tussen soorten en graden van geweld, hoezeer we ons ook mogen -en moeten! - bewust zijn van het verborgen gevaar dat iedere soort geweld in zich draagt voor het voortbestaan van de mens in de wereld van nu. Wat een pacifistische beweging niet kan en mag doen is dit onderscheid tussen soorten, graden en omstandigheden van geweld gebruiken met het doel het geweld te rechtvaardigen. Hoe meer men geweld othies rechtvaardigt, des te minder is men bereid om alternatieven voor geweld te vinden. Rechtvaardiging van geweld komt voort uit de wil een goed geweten te hebben, (niet de pacifist, maar de niet-pacifist wil "schone handen wozenlijk schoon noemen). Maar deze rechtvaardiging van geweld is de eerste stap tot ontmenselijking van de "vijand" (sploetogen, imperialisten, "facisten", sprinkhanen, etc. allemaal met de betekenis: "het zijn geen menselijke wezens, die ik dood en vermink").

Pacifisme betekent in laatste instantie: het geloof dat er geen natuurwet of historische wet is die geweld onvermijdelijk maakt. Theologies gesproken: een eschatologische visie op de geschiedenis, gesteund door de menswording van de Zoon des Mensen, is onveronigbaar met een mechanies perspectief van de geschiedenis. Zelfs de atheïst Garaudy schreef dat Jezus de "noodlotsgang van de geschiedenis" doorbroken heeft.

De bron van het leven is hoop en niet een technokraties, marxisties of wat voor beeld dan ook van een onvermijdelijke mechaniese loop van de geschiedenis met onontkoombare "wetten" van geweld en tegengeweld.

j. de graaf.

Het pacifisme ter diskussie.

De vereniging Kerk en Vrede is aangesloten bij de I.F.O.R., de internationale broederschap van verzoening. Kerk en Vrede geeft een eigen blad uit dat de naam draagt : Militia Christi. Met het vermelden van deze feiten zijn meteen een paar grote woorden gebruikt, woorden en namen die ook voortdurend ter diskussie staan.

1. De naam Christus. Kerk en Vrede beroept zich op een traditie, die teruggaat op de mens Jezus van Nazareth, een mens die zelf op een unieke wijze de weg van vrede en verzoening ging, die toepaste dat het beter is te lijden aan de wereld, dan geweldig te strijden met de wereld. In dezelfde traditie zien we mensen staan als Gandhi, Martin Luther King en Dom Helder Camara. Jezus is de Messias of de Christus. In deze naam zit de gedachte van vrede en van verzoening. Hij is de "pacifist", degene die vrede maakt. De vraag is: wat betekent deze christelijke inspiratie voor ons?

2. De geweldloze strijd. Het woord strijd is door Kerk en Vrede nooit geschuwd. Ook pacifisten beschouwen zich als een "leger", een "militia", dat zich teweer stelt tegen onrecht en onheil in de samenleving. Dat betekent een betrokkenheid op de politieke vragen. Vaak worden tegenover elkaar gesteld: berusting in de bestaande wanorde of bevrijding door geweld. In de kringen van Kerk en Vrede wordt met respect gekeken naar hen die bevrijding door geweld hebben voorgestaan. Ik noem als voorbeelden Che Guevara en Amilcar Cabral. Er zijn ook velen die in een noodsituatie het geweld hebben geaksepteerd als uiterste middel, terwijl het gebruik van dat middel eigenlijk tegen hun gewetening. Ik denk aan een figuur als Dietrich Bonhoeffer in de laatste wereldoorlog, maar ook ^{aan} de columbianaanse priester Camillo Torres. De vragen die steeds moeilijker te beantwoorden zijn, luiden: Zijn er grenzen aan de geweldloosheid? En: wat is onze houding tegenover bevrijdend geweld?

3. De weigering. Mentaliteitsverandering en structuurverandering kunnen niet zonder elkaar bestaan. Kerk en Vrede heeft altijd geprotesteerd tegen de dienstplicht die men ook vaak "dienst-dwang" noemde, omdat de dienstplicht betekent dat de geest van de mens moet buigen voor de structuren. Niemand mag verplicht

worden iets te doen wat tegen zijn geweten ingaat. Daarom zijn we ook niet gelukkig met de huidige dienstweigeringwet, omdat daarin bij voorbaat wordt vastgelegd wat iemand tegen zijn geweten in mag doen en wat niet. Bovendien is het probleem van de weigering breder. We zijn betrokken in structuren, waarbinnen we tegen ons geweten in handelen. Dan komt de vraag op: kunnen we weigeren? En hoe en op welke gronden?

4. Solidariteit met anderen. Er bestaan vele actiegroepen, die ontstaan zijn vanuit de weigering mee te doen aan onrecht. Als voorbeeld noem ik het Angola-comité, ontstaan uit het besef dat we door ons Nato- bondgenootschap mee schuldig zijn aan de ellende in Zuidelijk Afrika. Men weigert hieraan mee te doen en kiest de weg van hulpverlening aan de onderdrukten. Het zal duidelijk zijn dat Kerk en Vrede zich verbonden weet met dergelijke actiegroepen. Veel leden zien als konsekwentie van hun pacifisme de steun aan deze groepen. De vraag is: Hoe ver gaat deze solidariteit, en wat kan samen gedaan worden? Maar ook moeten we de vraag stellen: Wat is de eigen inbreng van Kerk en Vrede in het kontakt en de samenwerking met deze groepen?

5. In en tegenover de kerken. Kerk en Vrede heeft zich steeds gepresenteerd als een beweging vanuit de kerken. Daarom richt zich ook het protest in de eerste plaats tegen de kerken. Misschien zijn allerlei dingen historisch wel verklaarbaar, maar het blijft voor ons onbegrijpelijk, dat de kerk niet radikaler kiest voor de weg van geweldloze weerbaarheid. In vele kerken wordt met grote bewondering gesproken over Martin Luther King. Maar als het erop aankomt om de konsekwenties te trekken voor ons eigen land, en voor onze bondgenootschappen, dan zwijgen de kerken. Wat Kerk en Vrede nog steeds vraagt van de kerken is, dat ze gaan spreken vanuit het hart van het evangelie. De vraag voor ons is: Hoe bereiken we de kerken?

6. De weg van verzoening. Pacifisme is een zaak van geloof en geweten. Door Kerk en Vrede is steeds als uitgangspunt genomen: "Gods verzoenend handelen." Pacifisme is ook een zeer praktische zaak. Het gaat om de verzoening van mensen en van volkeren met elkaar. De keuze tussen twee onderdrukkende systemen komt

ons onwaarsachtig voor. Want de keuze voor de gerechtigheid is altijd een keuze voor de mens en de menselijke vrijheid. Ik herinner aan een uitspraak in een beginselverklaring, "dat het leven van de mens onaantastbaar moet zijn". De vraag zal van hieruit altijd weer moeten zijn: Hoe wordt ook in moeilijke situaties de weg naar verzoening open gehouden?

Twee citaten.

Dom Helder Camara.

"Neem me niet kwalijk als ik uw rust kom verstoren. Maar waarom zou u niet, zonder tijd te verliezen met u af te vragen of u veel of weinig hebt ontvangen, vandaag, nu, op dit ogenblik onderzoeken of u al dan niet de lastige maar wonderlijke, de gevaarlijke maar boeiende roeping geschonken is, als lid van de abrahamitische minderheden in dienst van de mensheid te staan?"

Uit: "Opvoeding tot vrijheid".

Martin Luther King.

"In een wereld gesteld tegenover de opstand van de haveloze en hongerige massa's van Gods kinderen; in een wereld verscheurd door de spanningen tussen Oost en West, tussen blanke en gekleurde volken, en tussen individualisten en collectivisten; in een wereld waarin de culturele en spirituele krachten zo ver achter de technische capaciteiten aan hinken dat we elke dag op de rand van een gemeenschappelijke vernietiging door kernwapens leven; in zo'n wereld vormt geweldloosheid niet langer een keuzemogelijkheid die intellectueel kan worden geanalyseerd, doch een gebiedende eis om tot actie over te gaan."

Uit: "De bazuin van het geweten".

=====

=====

